

KOZMÁCS ISTVÁN

A MAGYAR NYELV ALTERNATÍV ROKONAI (2. RÉSZ)

A MAGYAR-ETRUSZK NYELVROKONSÁGRÓL¹

Tapasztalatom szerint az alternatív elméletek megfogalmazóinak tételeit cáfolni a szaktudomány tételeivel és módszereivel felvértezve nem feltétlenül hasznos eljárás. Nem hasznos egyrészt azért, mert a nyelvészetben járatos olvasók számára már első olvasásra feltűnnek az ilyen elméletek problémás megállapításai, és nem hasznos másrészt azért sem, mert az ilyen alternatív munkák alapfeltevése éppen az, hogy a bevett tételek tévesek, ezért aztán azokkal érvelni eleve hiba: éppen azok hamis voltára hivatkozva utasítják vissza a kritikát. Nem hasznos harmadrészt azért sem, mert – amennyiben az elfogadott tudományos érvelés mentén lépünk fel – azt a laikus közönség vagy meg sem érti, vagy a mundér becsületének mindenáron való védelmének tekinti. Nyelvészeti tájékozatlanságuk miatt az ilyen olvasók nem győzhetők meg szaktudományos érvekkel a nekik tetsző, új (?) elméletek tarthatatlanságáról.

Mivel tehát a hagyományos eljárás nem célravezető, így ebben az írásban – szokatlan módon talán – nem is azt alkalmazom. Arra teszek kísérletet, hogy az ilyen munkák bírálatában új metódust alkalmazzak, még ha az talán kissé idegen is a nyelvészet természetétől. Arra teszek kísérletet és javaslatot, hogy ilyen esetekben a szerzők állításait önmagukban, maguknak valóként vizsgáljuk meg: azaz mindössze annak az ellenőrzésnek vessük alá az adott művet, hogy annak következtetései és levezetései mennyiben felelnek meg *a műben magában található adatoknak*

és állításoknak. Amennyiben ugyanis ezen egyszerű ellenőrzés során könnyűnek találtatik egy munka, nagy valószínűséggel kimondhatjuk, hogy nem is érdemes a részletes kritikára.

Ebben az írásban tehát csupán azt vizsgálom, hogy Alineinek a magyar-etruszk nyelvrokonságra vonatkozó érvelése *önmagában* megállja-e a helyét. Az eljárás lényege tehát az, hogy tudatosan és jóindulatúan úgy teszek, mintha a szerző (jelen esetben Mario Alinei) állításai mind helyesek lennének, azaz érvelésben nem alkalmazom a korábbi kutatások eredményeit, megállapításait. Azt feltételezem, hogy korábban az adott tárgyban nem született semmiféle eredmény, azaz nem kérem a szerzőn számon a vonatkozó széleskörű szakirodalom ismeretét. Úgy teszek, mintha sem az etruszk, sem a magyar nyelvről, sem általában a nyelvről nem rendelkezni ismertekkel, és csupán a szerző művében szereplő állítások önmagukhoz való viszonyát vizsgálom meg, azaz a mű koherenciája és érvelése alapján ítélem meg tételei érvényességét.

Jelen esetben azért különös a helyzet, mert Alinei neve ismert nyelvész körökben (azaz, ha úgy tetszik, profi), aki ebben a munkájában az uráli nyelvészet bevett eredményeire hivatkozva végzi el elemzését. Azt javaslom, hogy ennek ellenére se vessük össze kijelentéseit korábbi munkákkal, minden esetben kritika nélkül fogadjuk el állításait, és első megközelítésben ne kérjünk rajta számon korábbi ismereteket.

Ebben az írásban Alineinek kizárólag csak a nyelvvel kapcsolatos állításait vizsgálom, azaz minden nép- és kultúrtörténeti tételt is eleve helyesnek fogadok el – valószínűleg ennél nagyobb jóindulatot nem lehet mutatni egy mű iránt. (Fontos és ismételtlen emlékeztetek rá: mindez csak a módszerből következik, és egyáltalán nem jelenti azt, hogy Alinei állításai valóban helyesek).

Mivel a vizsgált kötetben számtalan nyelvre vonatkozó állítás szerepel, arra nincs mód, hogy minden egyes tételt külön-külön, részletekbe menően áttekintsek. Most csupán egy olyan megállapításra térek ki, amelyeket Alinei az etruszk-magyar nyelvi azonosság szempontjából maga lényegesnek tartott. Mielőtt azonban erre sor kerülne, először néhány szó magáról a kötetről.

Valójában furcsa, hogy nem az öröm hangján szólok Alinei munkájáról, és különösen Kiss Dénes utószóiban megfogalmazott állításával kapcsolatban. Kiss Dénes ugyanis azt írja, hogy: „magyarként úgy gondolom, hogy nemzetünk szempontjából az elmúlt közel száz esztendőben nem jelent meg e műnél fontosabb, jelentősebb könyv.” Amennyiben Alinei tétele igaz (a magyar és az etruszk rokon nyelv), akkor az én örömöm finnugor nyelvekkel foglalkozó nyelvészként igazán felfokozott: hisz ebben az esetben gazdagabbak lennének egy újabb finnugor/uráli nyelvvel, sőt – mivel legalább 2500 éves írott emlékekről van szó – jelentős mennyiségű írott forrással rendelkezni most már az uráli/finnugor nyelvekre vonatkozóan, s így mindaz a kritika, ami az uráli

nyelvészeket éri a forráshiányra utalva, immár ezért is oka veszett lenne. (Mint fentebb mondtam, Alinei a hagyományos nyelvtörténeti összehasonlítást alkalmazva jut a fentebbi eredményre.) Nyilván érthetetlen ezek után, hogy a nyelvészek elutasítják Alinei tételét, és az etruszk és a magyar nyelvet nem tartják egymással azonosnak, vagy még csak azonos eredetűnek sem.

De mégsem fejezhetjük ki örömmünket, mert bár a terjedelmes mű szándéka szerint az etruszk–magyar nyelvi rokonságot igazolja – és ezenközben a magyar nyelv uráli rokonságát is –, minden érv amellettszól, hogy ne fogadjuk el ezt a kötetben megfogalmazott hipotézist, bármennyire is megfelelné érdekeinknek, bármennyire is eddigi munkánk helyességét bizonyítaná.

Az alábbiakban Alinei egyetlen állításának cáfolatával bizonyítom, hogy az etruszk és a magyar nyelv rokonság elfogadhatatlan tétel.

Alinei azt állítja, hogy

„(1) *atranes* 'arany' (jelzői értelemben) ... rokonítható a magyar *arany* szóval, (2) mely az ugor **θaraña* alaktól származik (ld. manysi *tarəń* 'réz', hanti *lorńa* 'réz'), (3) amely azonban az iráni **sarańa*-ból ered; (4) mindez az /s/, ugor /č/ szokásos átalakulásán keresztül > magyar Ø, amelynek az etruszk ősi, hangátvetéses stádiumáról tenne tanúbizonyságot“

Alinei érvelési sémája

(Hipotézis) a magyar *arany* és az etruszk *atranes* közvetlen etimológia kapcsolatban vannak

(1. premissza) A magyar *arany* az ugor **θaraña* alaktól származik (ld. manysi *tarəń* 'réz', hanti *lorńa* 'réz')

(2. premissza) Az ugor **čarańa* az iráni **sarańa*-ból ered

(3. premissza) Mindez az /s/, ugor /č/ szokásos átalakulásán keresztül > magyar Ø

(4. premissza) az etruszk alak ősi, hangátvetéses alak

S mindebből következően:

(Konklúzió) az etruszk *atranes* 'arany' (jelzői értelemben) ... rokonítható a magyar *arany* szóval.

Alinei fenti szövege (1) tartalmaz egy implicit állítást is: (5. premissza) Az etruszkban volt a szónak korábban **θarańa* > **tarańa* vagy **tarana* alakja, hisz csak ebben az esetben lehet az etruszk és magyar adatot összekapcsolni.

Egy következtetés csak akkor lehet igaz, ha minden állítás, ami alapján a következtetést levonjuk, igaz. Vizsgáljuk meg tehát a premisszákat igazságértékét.

Az érvelési séma premisszáit elemezve nem találunk hibát az érvelésben, azaz valóban levonható a konklúzió a fenti állítások alapján. Megvizsgálva azonban az érvelést, azt találjuk, hogy hiányzik a konklúzió levonásához szükséges minden állítás. Ha összevetjük az 5. premisszában szereplő alakot (**tarana*) az ismert etruszk alakkal (*atranes*), akkor a következőket állít-

hatjuk és kell állítanunk (IP = implicit premissza):

(1. implicit premissza) az iráni **sarańa* > **θarańa* > etruszk **tarańa* vagy **tarana* alak végén nincs -s

(2. implicit premissza) az etruszk *atranes* szó végén van -s

(3. implicit premissza) a szóvégi -s-ek eltűnnek az etruszkban (vö. görög *Dionusios* > etruszk *Tinusi*, illetve *Diophanes* > *Tipane*, *Diomedes* > *Zimaite*, *Arkadios* > *Arχaze*)

Továbbá azt is látnunk kell, hogy

(4. implicit premissza) az iráni **sarańa* > **θarańa* alakban nem *n*, hanem *ń* hang található

(5. implicit premissza) az etruszk **tarana* alakban az *ń* helyén *n* hang található

Ezekből pedig ezek a következtetések adódnak

(Konklúzió2) az etruszk *atranes* végén a szóvégi -s egy morféma, vlószínűleg képző.

(Konklúzió3) az eredeti *ń* hang átalakult *n*-né az etruszkban.

Miért nincsenek ezek a tények megemlítve? Meglátjuk a következőkben. A (Konklúzió2)-vel kapcsolatosan ezzel a szóval kapcsolatosan Alineinek nincs megjegyzése, magyarázatlanul hagyja. A szóvégi -s-ről Alinei könyvében máshol állítja, hogy az szerinte is morféma. Ahogy írja alakja „-s, sőt gyakrabban -as, ami főnév- és mel-

léknévképző” (6. implicit premissza) (363. oldalon a könyvében).

(Konklúzió2)-ból és (Konklúzió3)-ból, továbbá a 6. implicit premisszából viszont az következik, hogy az etruszkban **atranAs* alaknak kellene lennie, szemben az adatolt *atranEs* alakkal.

Alineinek erre az eltérésre, ahogy az *ní > n* változásra sem, nincs magyarázata. Azt is láthatjuk, hogy az eredeti (emlékezzünk **tarana*) szóvégi *-a-* megváltott: *-es* lett.

A legnagyobb jóindulattal próbáljuk megoldani Alinei problémáját, és találunk erre magyarázatot. A korábban már látottak alapján („gör. *Διομήδης*, lat. *Diomedes* és az etr. *Zimaite* [...] közötti megfelelést, valamint az *Arkadia*, *Arkadios* > *Arxaza*, *Arxaze* közötti”) bemutatott példák alapján az mondható, hogy a szóvégi magánhangzó vagy egy illabiális palatális magánhangzó (*-e*) lesz (vö.: különösen *Arkadios* > *Arxaze*) vagy megmarad az eredeti *-a*.

Ez így rendben is lenne, de miért lesz az eredetileg illeszkedő hangsorú **tarana* alakból *atranes*, azaz miért jelenik meg egy veláris hangrendű szóban egy palatális magánhangzó (*-e-*), azaz miért nem illeszkednek a magánhangzók? Kijelenthetjük, hogy magának Alineinek ez az adata is igazolja, hogy – szemben a szerzőnek az etruszkban meglévő magánhangzó-illeszkedésre vonatkozó állításával – semmilyen értelemben nincs a vizsgált nyelvben magánhangzó-illeszkedés. Az sem segít megoldáshoz, ha azt feltételezzük, hogy lekopott a szóvégi *-a*. Hisz azt olvashattuk a szerzőtől, hogy a toldalék alakja *-as* – amennyiben van magánhangzó eleme –, és nem *-es*. Továbbra is kérdés: honnan van itt ez az *-e-*?

AZ ÁLLÍTÁS CÁFOLATA

Mivel az Alinei által felsorolt premisszák szükségesek, de nem elégségesek az *arany* ~ *atranes* azonos eredetének bizonyításához, kijelenthetjük, hogy az *atranes* ~ *arany* etimológia téves. Amíg a szerző nem ad magyarázatot a feltárt problémákra, vagy legalább a korábbi fontos állítását (az etruszkban van magánhangzó illeszkedés) is cáfoló jelenségre, addig az a következtetés, miszerint „az *atranes* 'arany' rokonítható a magyar *arany* szóval”, hamis, nem fogadható el.

Az itt bemutatott elemzés csak egy a sok közül, amelyek alapján azt kell

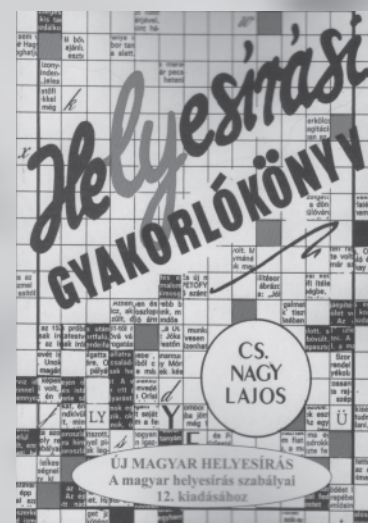
mondanunk – bármilyen jóindulattal is közelítünk Alinei munkájához –, ebben a művében olyan, önmaguknak ellentmondó állítások szerepelnek, amelyek megkérdőjelezzik az etruszk-magyar összetetés komolyságát. Ezek, kiegészülve mindazokkal a tévedésekkel, hibákkal, amelyek az uráli és magyar nyelvtörténetre, a magyar nyelvre vonatkoznak – és jelen esetben ezek ismerete mint szakmai minimum megkövetelhető egy profi nyelvésztől –, arra kényszerítik az etruszk-magyar rokonságot vizsgálót, hogy a legnagyobb jóindulat mellett is megállapítsa: Alinei összehasonlító módszere nem állja ki a kritikát. S nemcsak azért, mert helytelen interpretációkat, jól kimutatható filológiai, nyelvtani és nyelvtörténeti tévedéseket” (Gheno 2004: 496) találunk, hanem mert állításai és érvelése saját rendszerén belül is hibás, a magyar nyelv és az etruszk nyelv között nem mutatható ki az azonoság, de még a rokonság sem.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Alinei, Mario (2005), Una risposta alla recensione di Danilo Gheno, dedicata agli etruscologi. *Quaderni di semantica* 26/2: 191–240. http://www.continuitas.org/texts/alinei_gheno.pdf (2011. június 10.)
- Bonfante, Guliano–Bonfante, Larissa (2002), *The Etruscan Language: an Introduction*. University of Manchester Press.
- Csepregi Márta (2005), Mario Alinei: Ősi kapocs. *A magyar–etruszk nyelvrokonság*. *Finnugor Világ* 10/3: 37–38.
- Dunszoki Gergely (2005), Mario Alinei: Ősi kapocs. *A magyar–etruszk nyelvrokonság*. *Folia Uralica Debreceniensia* 12: 174–176.
- Dunszoki Gergely (2007a), Mario Alinei: Ősi kapocs. *A magyar–etruszk nyelvrokonság*. *Ponto Baltica* 11 (2005): 140–142.
- Dunszoki Gergely (2007b), Mario Alinei: Ősi kapocs. *A magyar–etruszk nyelvrokonság*. *Alessandria* 1: 236–239.
- Gheno, Danilo (2004), A magyar lenne a mai etruszk? *Magyar Nyelv*, 2004/4: 490–498.
- Gheno, Danilo (2010), *Visszás nézetek a magyar nyelv eredetéről*. Honti László (szerk.) *A nyelvrokonságról*, 125–146. (Alineiről a 129–133. oldalakon)
- Honti László (2010), *Anyanyelvünk rokonságáról*. Honti László (szerk.) *A nyelvrokonságról*, 165–270. (Alineiről a 229–230. oldalakon)
- Szilágyi János (2005), *Tudomány és/vagy „tudomány”*. *Élet és Irodalom*, 2005. szeptember 16. <http://www.es.hu/print.php?nid=11452> (2011. május 31.)

JEGYZETEK:

¹ Ezen írás teljes változatát az érdeklődő olvasó elolvashatja a *Nyelvtudományi Közlemények* 107. (2012) kötetének 362–367. oldalán

Dr. Cs. Nagy Lajos nyelvész, a magyar helyesírás és helyesírás-tanítás neves szakembere 2016-ban jelentette meg nagy sikerű (több mint 150 000 eladott példányt megélt) gyakorlókönyvének új, átdolgozott kiadását, változatlanul *Helyesírási Gyakorlókönyv* címmel. A Trezor Kiadó gondozásában napvilágot látott kötet a 2015-ben megjelent és jelenleg is érvényben lévő, szintén átdolgozott akadémiai helyesírási szabályzat, *A magyar helyesírás szabályai* 12. kiadásához készült. A szerzőnek 1988-tól folyamatosan jelennek meg helyesírási és nyelvtani elemzési gyakorlókönyvei, munkafüzetei, tudományos tevékenysége emellett elsősorban a nyelvjárások vizsgálatára és a névtanra irányul.

Mivel a szóban forgó gyakorlókönyv szorosan kapcsolódik a mindenkor aktuális akadémiai helyesírási szabályzathoz, ezért ennek megújítása, módosítása elengedhetetlenül szükségessé tette a rá épülő gyakorlókönyv átdolgozását, aktualizálását is. *A Helyesírási Gyakorlókönyv* felépítése követi az akadémiai szabályzat szerkezetét, összekötő kapcsolóként a két kötet között az azonos fejezetcímek és a mellettük zárójelben közölt szabályzati számok szolgálnak. Az említett számozás praktikus segítséget nyújt, hiszen lehetővé teszi a szabályok visszakeresését és tudatosítását az önálló gyakorlás során.

A gyakorlókönyv szerkezetileg két nagyobb egységre és egy függelékre tagolódik. A két terjedelmes fejezet közös vonása, hogy mindkettő – egy, ti. az elválasztás témakörének kivételével – a helyesírásnak ugyanazon részte-